

Filozofska i pedagoška misao Marijana Tkalčića: povodom 130. godišnjice rođenja i 70. godišnjice smrti

JAN DEFRANČESKI

*Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia
jdefranceski@gmail.com*

»Suvremenost je ostvarivanje totaliteta
kao zadatka nedovršena zbivanja.«
– Marijan Tkalčić, 1940.

U suvremenim nastojanjima reinterpretacije i reafirmacije hrvatske filozofske baštine, ime Marijana Tkalčića (Kapela kraj Bjelovara, 15. travnja 1896. – Zagreb, 7. studenoga 1956.) zauzima osobito, premda dugo vremena nedovoljno istaknuto mjesto. Povod ovome tematu jest obilježavanje 130. godišnjice njegova rođenja i 70. godišnjice njegove smrti, što pruža prikladan okvir za novo promišljanje njegova filozofskoga i pedagoškoga nasljeđa. Riječ je o misliocu čiji je rad obilježen nastojanjem da se mišljenje oslobodi statičnih okvira dovršenih sustava te usmjeri prema razumijevanju zbilje kao otvorena, povijesno-stvaralačkoga procesa.¹ Upravo ta otvorenost i nedovršenost njegova projekta, koja je dijelom uvjetovana povijesnim okolnostima, a dijelom inherentna njegovu shvaćanju filozofije i pedagogije, danas se pokazuje kao stanoviti izazov, ali i kao poticaj za nova čitanja. Na tome tragu, temat koji je pred čitateljima okuplja radove koji iz različitih perspektiva pristupaju Tkalčićevoj misli, nastojeći kritički promisliti njezine temeljne pojmove, unutarnje napetosti i filozofsko-pedagoške dosege.

Matija Vigato u radu »Problem odnosa kauzaliteta i teleologije u disertaciji Marijana Tkalčića« (pp. 161–179) rekonstruirao i kritički razmatra temeljne

¹ Više o tome vidi u: Marijan Tkalčić, »Generacije i zbivanja (Nacrt filozofije stvaralaštva)«, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva XX/5* (1940) [pretisak u *Nakladi Zora*], pp. 334–346 [1–14]. Isti tekst otisnut je pod naslovom »Generacije i zbivanja (Nacrt filozofije stvaralaštva)« u: Blaženka Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1990), pp. 107–120. Također, vidi: Marijan Tkalčić, »Pogovor«, u: Egmont Colerus, *Leibniz. Životni roman velikoga filozofa*, sv. II, prev. Marijan Tkalčić (Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944), pp. I–XXVII. Isti tekst otisnut je pod naslovom »Filozofija i zbilja (Slučaj Leibniz)« u: Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, pp. 121–139.

postavke Tkalčićeve doktorske disertacije iz 1921. godine, smještajući ih u širi kontekst filozofijskih rasprava o odnosu uzročnosti i svrhovitosti s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Polazeći od analize različitih teorija kauzaliteta i teleologije (Hume, Meinong, Kant, Akvinski), kao i Wundtova pokušaja njihove sinteze, autorica pokazuje da Tkalčić odbacuje i subjektivistička i objektivistička rješenja te da problem razrješava na dubljoj razini filozofijskoga određenja zbivanja. U središtu rada nalazi se interpretacija Tkalčićeva pojma zbivanja kao kontinuitativne relacije, kojim se nadilazi opreka kauzalnoga i teleološkoga objašnjenja, koji bivaju shvaćeni kao parcijalni, empirijski pristupi unutar širega, nesupstancijalnoga razumijevanja zbilje.

U prilogu »Marijan Tkalčić o koncepcijama logike« (pp. 181–204), Hrvoje Potlimbrzović razmatra mjesto i značenje logike u Tkalčićevu opusu, usredotočujući se na njegov odnos prema različitim logičkim koncepcijama prve polovice 20. stoljeća. Polazeći od analize njegovih tekstova, autor pokazuje kako Tkalčić kritički propituje formalnu logiku, priznajući joj metodološku vrijednost, ali je istodobno držeći nedostatnom zbog njezine statičnosti i zanemarivanja negacije. U tom kontekstu razmatra i njegov ambivalentan odnos prema psihologizmu, koji prihvaća u umjerenom obliku, te ističe njegovu izrazitu sklonost dijalektičkoj logici, u kojoj prepoznaje mogućnost prevladavanja suprotnosti i dinamičkoga razumijevanja mišljenja. Time se Tkalčićeva logička stajališta interpretiraju kao važan doprinos raznolikosti koncepcija logike unutar hrvatske filozofske baštine.

Tomislav Škbrić u radu »*Predmet i metode estetike*. 'Nepoznata' predavanja Marijana Tkalčića« (pp. 205–227) interpretira dosad slabije poznate segmente Tkalčićeva estetičkoga mišljenja, oslanjajući se na stenografske bilješke s predavanja te izlažući njihovu unutarnju koncepcijsku strukturu. Autor analizira Tkalčićevo određenje estetike kao filozofijske discipline, s posebnim naglaskom na odnos njezina predmeta i metode, pri čemu pokazuje kako se estetičko iskustvo ne reducira ni na subjektivni doživljaj ni na objektivna svojstva djela, nego se razumijeva u dinamičkom jedinstvu stvaralačkoga i recepcijskoga procesa. Rad u tom kontekstu rasvjetljava i Tkalčićevo nastojanje da estetiku utemelji kao autonomno, ali istodobno i šire filozofijski relevantno područje, čime se njegovo estetičko mišljenje smješta u okvir filozofije stvaralaštva.

U tekstu »Recepcija Kantove filozofije u filozofskoj i pedagoškoj misli Marijana Tkalčića« (pp. 229–278), Igor Eterović razmatra način na koji se Kantova filozofija pojavljuje i razvija u Tkalčićevu opusu. Autor pokazuje kako se odnos prema Kantu oblikuje kroz dva razdoblja: od ranijih radova, u kojima se Kant pojavljuje tek sporadično – ponajprije u kontekstu rasprava o kauzalitetu i teleologiji u doktorskoj disertaciji – do kasnijega razdoblja Tkalčićeva

djelovanja na zagrebačkome sveučilištu, kada Kant postaje važnijim filozofskim sugovornikom, osobito u raspravama o etici i estetici. Rad u metodološkom pogledu razlikuje dva oblika recepcije: eruditsko, često kritičko pozivanje na Kantove teze u izgradnji vlastitih stajališta, te pokušaj sustavnijega dijaloga s kantovskom filozofijom. Time se pokazuje kako Tkalčićevo promišljanje Kantove misli ima važnu ulogu u oblikovanju njegovih vlastitih filozofskih pozicija, napose u okviru njegove filozofije stvaralaštva.

Jan Defrančeski u prilogu »Filozofija stvaralaštva Marijana Tkalčića: pokušaj rekonstrukcije jednoga nedovršenoga projekta« (pp. 279–329) nastoji sustavno rekonstruirati temeljne kategorije i intencije Tkalčićeva mišljenja, polazeći od pretpostavke da je riječ o nedovršenom, ali u svojoj biti koherentnom filozofskom projektu. Analizirajući ključne tekstove i širi kontekst njegova djelovanja, autor pokazuje kako se Tkalčićeva filozofija oblikuje oko ideje zbilje kao povijesno-stvaralačkoga procesa, u kojemu čovjek i generacije nastupaju kao aktivni nositelji dijalektičkoga zbivanja. Filozofija stvaralaštva pritom se ne svodi na teoriju umjetničke produkcije, nego se interpretira kao ontologija koja obuhvaća estetičke, etičke i pedagoške dimenzije ljudskoga djelovanja. Time rad doprinosi jasnijem razumijevanju strukture i dosega Tkalčićeva projekta, kao i njegova mjesta u novijoj hrvatskoj filozofiji i pedagogiji.

Kao poticaj daljnjim istraživanjima Tkalčićeve filozofske i pedagoške misli, Hrvoje Potlimbrzović, Jan Defrančeski, Tomislav Škrbić i Tin Fresl donose »Proširenu bibliografiju Marijana Tkalčića (1896. – 1956.)« (pp. 331–341), koja obuhvaća ukupno 215 bibliografskih jedinica. Pritom valja istaknuti da znatan broj tih jedinica dosad nije bio poznat ili se smatrao zagubljenim, zbog čega nije bio uključen u ranije objavljenim bibliografijama.²

Sagledamo li radove koji slijede kao jednu povezanu cjelinu, opravdano bi bilo kazati da se u središtu Tkalčićeve misli nalazi ideja zbilje kao dijalektičkoga gibanja, u kojemu se čovjek ne pojavljuje kao pasivni promatrač, nego kao aktivni sudionik stvaralačkoga procesa. Naime, Tkalčićevo stajalište dijalektičkoga realizma, kao i njegova filozofska i pedagoška misao, otvaraju

² Riječ je o sveukupno 5 sastavljenih bibliografija. Prve dvije objavio je sâm Tkalčić. Vidi: Marijan Tkalčić, »*Popis stampanih radova*«, strojopis, u: *Pasivni personalni dosje Marijana Tkalčića*, kutija 36, br. 466 (Zagreb: Viša pedagoška škola, 1950), f. 1r; Marijan Tkalčić, »*Popis stampanih radova*«, strojopis, u: *Pasivni personalni dosje Marijana Tkalčića*, kutija 36, br. 466 (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1952), f. 1r. Druge dvije objavila je Blaženka Horvat. Vidi: Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, pp. 95–98; Blaženka Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića* [magistarski rad] (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1985), pp. 101–105. Posljednje objavljena bibliografija nalazi se u: Jan Defrančeski, »Uz filozofiju stvaralaštva Marijana Tkalčića: fragmenti jedne studije u nastajanju«, *Čemu: časopis studenata filozofije* 17/28 (Zagreb, 2021), pp. 130–135, na pp. 132–134.

prostor za promišljanje odnosa između onoga što *jest* i onoga što *može biti*, između *nasljeđa* i *moćnosti*, između generacija koje sudjeluju u oblikovanju povijesti i generacija koje predstavljaju prepreku stanovitom napretku dijalektičkoga zbivanja. Filozofija se pritom ne razumije kao zatvoren sustav gotovih odgovora; ona je dinamička djelatnost koja artikulira pitanja i smjernice stvaralačkoga zbivanja.

Radovi okupljeni u ovom tematu upravo u tom duhu pristupaju Tkalčićevoj misli: oni ne samo da osvijetljaju pojedine aspekte njegova filozofskoga i pedagoškoga mišljenja nego zajedno pokazuju njegovu unutarnju koherentnost i filozofsku relevantnost. Time se ne doprinosi samo boljem razumijevanju jednoga autora, nego i širem nastojanju da se hrvatska filozofska baština sagleda u njezinoj unutarnjoj raznolikosti i otvorenosti.

Ovaj temat stoga ne predstavlja konačnu riječ o Marijanu Tkalčiću, nego prije poziv na daljnja istraživanja. U tom smislu, njegova misao – upravo zato što ostaje nedovršena – zadržava svoju aktualnost: kao podsjetnik da filozofija nije tek interpretacija zbilje, nego i sudjelovanje u njezinu stvaranju.³

Zagreb, 21. ožujka 2026.

³ Iskristio bih ovu priliku da još jednom zahvalim svim autorima na uloženu trudu i vremenu. Posebnu zahvalnost dugujem Tomislavu Škrbiću, koji mi je još 2020. godine skrenuo pozornost na bogat potencijal i nedovoljnu istraženost filozofsko-pedagoške misli Marijana Tkalčića, te Hrvoju Potlimbrzoviću, bez čije bi beskrajne pomoći u traženju i pribavljanju raznih arhivskih materijala, kao i korisnih savjeta, urednički rad na ovome tematu bio gotovo nemoguć. Naposljetku, neizmjereno sam zahvalan Ivani Skuhala Karasman, glavnoj urednici časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, na ukazanoj prilici i povjerenju, kao i svim anonimnim recenzentima koji su svojim konstruktivnim primjedbama i dragocjenim sugestijama uvelike unaprijedili kvalitetu ovoga temata. Na tome im od srca zahvaljujem!